

uppgörelsen i Stockholm önskade skjuta upp valet, av allt att döma i hopp om att åtminstone säkra sig samma framskjutna ställning i riksstyrelsen efter ett unionellt val, som de hade intagit under Kristoffer. Genom Rebas' klarläggande av den baltiska politiken vet vi, att Karl Knutssons stora militära övermakt i Stockholm 1448 hade sin naturliga förklaring – det var den krigsmakt, som var samlad vid Viborg för att sättas in mot Novgorod och som i stället fördes över till Stockholm. Den fördes sedan av allt att döma över till Gotland i Karl Knutssons försök att erövra ön.

Genom sin analys av den danska rådspolitiken har dr. Olesen lämnat ett viktigt bidrag till klarläggandet av hur det kunde gå till att Karl Knutsson kunde aspirera på att bli accepterad också i Danmark. Den vid denna tidpunkt tillbakaträngda Gyldenstjernefamilien kan ha givit Karl Knutsson tillslutning, då hans dotter var gift med en av familjen. Försöket att överrumpla den danska rådsmajoriteten har emellertid misslyckats, med konsekvens att unionen sprängdes.

Detta är ett exempel av många möjliga på hur dr. Olesens noggranna och konsekventa dokumentation av den danska högadelns förhållanden och möten har givit forskningen en avsevärt säkrare grund för bedömningar av dansk rikspolitik men också nordisk unionspolitik under tiden 1434-1449. En del invändningar mot hans synpunkter har här blivit framförda, men det bör inte skymma intrycket av ett stort och solitt vetenskapligt arbete. Man kommer aldrig att i framtiden kunna gå förbi Jens E. Olesens avhandling, när man tar upp Nordens historia under 1430- och 1440-talen till behandling.

Erik Lönnroth

Danmarks gamle Ordsprog. Udgivet af Iver Kjær og John Kousgård Sørensen for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. I, II, V og VI. Kbh., C. A. Reitzels Boghandel 1977-81.

I 1977 påbegyndte Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL) udgivelsen af endnu et filologisk-historisk standardværk: *Danmarks gamle Ordsprog*. Titlen har velkendte forbilleder, fx *Danmarks gamle Folkeviser* (12 bind, 1853-1976), *Danmarks gamle Personnavne* (2 bind, 1936-64), og blandt DSLs egne publikationer *Danmarks gamle Landskabslove* (8 bind, 1933-51) og *Danmarks gamle Købstadlovgivning* (5 bind, 1951-61), og ligesom disse har det nye værk som mål at dække en genre inden for en given periode. Medens adjektivet *gamle* i de øvrige titler betegner en afgrænsning til middelalderen, skal DgO (som udgiverselskabet vil forkorte værkets titel) spænde over et tidsrum der kan udtrykkes i to berømte samlernavne: fra Peder Låle til Peder Syv. Efter arbejdsplanen, der bygger på et udførligt forslag som DSL allerede i 1938 modtog fra den lærde folklorist H. Grüner-Nielsen, vil DgO omfatte alle danske ordsprogssamlinger der blev trykt eller nedskrevet i de to århundreder 1500-1700.

Af de planlagte 8 bind har de 4 set lyset i årene 1977-81. De er bekostet af skiftevis Carlsbergfondet og Statens Humanistiske Forskningsråd og trykt hos Poul Kristensen i Herning på et kraftigt og smidigt papir og med en smuk og behagelig fotosats. Også de faksimilerede partier, der er reproduceret i samarbejde med F. Hendriksens Eftf., København, er særdeles klare og letlæselige. Bøgerne er solidt indbundne i hellærred med illustrationer på for- og bagperm.

Ligesom DSLs udgaver af den middelalderlige landskabs- og købstadlovgivning er DgO en *tekstudgave*. Den tager ikke hensyn til ordsprog der citeres spredt i love eller folkeviser, hos forfattere som Tausen, Palladius, Vedel, Hegelund og Ranch eller i grammatiske og metriske arbejder. Den samler heller ikke periodens ordsprog i én redaktion, ordnet

alfabetisk, efter emner eller topografisk, således som det kendes fx fra E. Mau: *Dansk Ordsprogs-Skat I-II* (1879) eller Iver Kjær og Bengt Holbek: *Ordsprog i Danmark* (1969). Ved en sådan redaktion havde den historiske dimension ganske vist kunnet tilgodeses, såfremt hvert ordsprog, herunder dubletter og varianter, blev forsynet med kildeangivelse; men den enkelte kildes karakter, dens sproglige særpræg og kulturelle horisont, havde uvægerlig fortonet sig aldeles. DgO aftrykker hver tekst, hver ordsprogssamling, som den er overleveret (om enkelte afvigelser nedenfor), og de bebudede store registre, der skal afslutte værket, må forventes at sætte læseren i stand til selv at lægge det historiske længdesnit. Endelig afstår DgO fra at kommentere teksterne. Dette er jo ingen nødvendig konsekvens af ideen om en tekstudgave, og kommentarerne i Axel Kock og Carl af Petersens' udgave af Peder Låle (*Östnordiska och latinska medeltidsordspråk I-II*, 1889-94) og i Aage Hansens udgave af Peder Syv (for DSL, 1944) er altså ingenlunde overflødiggjort af DgO. Men det må indrømmes udgiverne at kommenteringen af hvert enkelt ordsprog i dette 200 års korpus er en selvstændig og meget omfattende opgave, der bl.a. forudsætter de færdige registre. Ligesom DSLs lovudgaver fremlagde teksterne uden retshistorisk eller sproghistorisk kommentar, vil også DgO nøjes med at være den kritiske tekstudgave som en senere detailforskning skal bygge på.

De to udgivere, lektor *Iver Kjær* og professor *John Kousgård Sørensen*, begge ved Københavns Universitet, har foreløbig fordelt arbejdet således imellem sig at Iver Kjær har ansvaret for bind I, III og V, John Kousgård Sørensen for bind II, IV og VI. Hver enkelt ordsprogssamling forsynes med tekstkritiske anmærkninger, og i en indledning eller efterskrift gør udgiveren rede for tekstens datering og overlevering, dens kilder og sprogpræg, og for personalia vedrørende dens kompilator, for så vidt denne er kendt. Af de 4 indtil nu foreliggende bind var det først udgivne bind II, og endnu mangler af tekstbindene III, IV og VII. Nedenfor præsenteres de udkomne bind i værkets nummerorden, der svarer til teksternes kronologi.

DgO I (1979), der er et dobbeltbind med gennemgående paginering (794 sider), omfatter Peder Låle-traditionen, ca. 1200 parvis sammenstillede ordsprog på latin og dansk, alfabetisk ordnet efter de latinske, der er formet i leoninske heksametre (eller pentametre). Tekstmaterialet består af et håndskriftfragment fra omkring midten af det 15. århundrede (NKS 813^a, 4°) og de trykte udgaver ved Gotfred af Ghemen 1506 og 1508, ved Christiern Pedersen 1515, og ved Hans Skonning 1626 og 1703 (den middelalderlige svenske Peder Låle-samling, der er afledt af den danske, men overleveret en menneskealder tidligere, er ikke taget med, da den er uden betydning for den senere danske tradition). Transskriptionen af håndskriftfragmentet ledsages af en fotografisk gengivelse, mens de trykte udgaver er reproduceret i faksimile; dog er Ghemen-trykket 1508 og Skonning-udgaven 1703 kun benyttet i variantapparatet til udgaverne af 1506 henholdsvis 1626.

At Skonnings udgaver rummer utallige misforståelser har længe været fastslået – Rasmus Nyerup betegnede dem derfor som »en højst ubehagelig Lecture«; teksthistorisk er de imidlertid vigtige, fordi disse misforståelser eller omfortolkninger er vandret videre til andre samlinger og desuden har påvirket den mundtlige tradition. Men hovedgrundlaget for alle danske ordsprogssamlinger før 1800 er i øvrigt Christiern Pedersens på latin kommenterede Peder Låle-udgave, der blev trykt 1515 hos Ascensius i Paris, og som nu i DgO for første gang optrykkes i sin helhed, efterfulgt af en fuldstændig oversættelse til dansk. Denne oversættelse er udført af latinisten, forskningsbibliotekar *Erik Petersen*, der også i det tekstkritiske arbejde har medvirket på lige fod med Iver Kjær. Christiern Pedersens udgave bygger ikke på Ghemens, men efter alt at dømme på et glosseret håndskrift, hvis middelalderlige ortografi med e for æ og oe Christiern Pedersen beholder i teksten,

hvorimod han indfører de humanistiske diftonger (ligaturer) i sin kommentar, der meddeler ordforklaringer, variantformer og tolkninger samt stilkritik, alt dog kun til de latinske ordsprog.

I den eftermiddelalderlige tradition er personen Peder Låle bl.a. opfattet som jurist (landsdommer, lovmand), men Iver Kjær har utvivlsomt ret i at betegnelserne *legifer* og *legista* på titelbladene 1506 og 1515 ikke sigter til personen, men til bogen: det er bogen, ordsprogene, der er (moralisk) lovgiver. Det står fast at en ordsprogssamling under navnet Peder Låle har eksisteret senest i 1440'erne, antagelig før 1400. Af personer ved navn Peder Låle kan kun én komme på tale som eventuelt identisk med samlingens kompilator, nemlig en subdiakon i Odense stift Peder Nielsen kaldet Låle (Petrus Nicolai alias dictus Lalo), som 1331-32 bragte nogle breve til Avignon; opholdet i Frankrig kunne da svare for en del gallicismer i de latinske ordsprog. Forudsat at identifikationen holder stik, vil Iver Kjær sætte ordsprogssamlingens tilblivelse i forbindelse med Danmarks situation omkring 1340, som udtryk for en besindelse på overleverede moralske og nationale værdier, jf. de indledende citater fra Jyske Lov. Christiern Pedersens udgave 1515 opfatter Erik Petersen tilsvarende som en parallel til Saxo-udgaven 1514, et forsøg på »at afstive den nationale selvtilid ved at søge til fortidens vidnesbyrd om nationens åndelige rankhed«.

Disse vurderinger er ikke uforenelige med den kendsgerning at Peder Låle ved udgangen af middelalderen gjorde tjeneste som skolebog. Samlingen kan meget vel fra begyndelsen have tjent dette formål, idet ordsprogene både kunne fungere som læresætninger i den overleverede visdom og anvendes til indlæring af gloser og konstruktioner og til øvelser i metrik; det er endda muligt at en del af de latinske vers er elevarbejder der i tidens løb er føjet til samlingen – adskillige af de danske ordsprog optræder mere end én gang, med forskellig gengivelse på latin. Men de humanistiske pædagoger reagerede imod de talrige barbarismer som allerede Christiern Pedersen havde gjort opmærksom på; og hans filologiske udgave har ifølge Erik Petersen gjort sit til at flytte Peder Låle fra skolestuerne til »de nøjsomme litterater«.

I *DgO II* (184 sider, 1977), der er udgivet af John Kousgård Sørensen, publiceres to håndskrevne samlinger fra tiden omkring 1600. Den første er den som tidligere fejlagtigt gik under navnet »Hans Thomissøns ordsprog«; ophavsmanden er ikke identificeret. Denne ikke tidligere udgivne samling, der hidtil kun er sparsomt udnyttet, findes i håndskriftet Rostgaard 218, 4°, der er så stærkt beskadiget at en del af ordsprogene ikke har kunnet reableres. Bevaret er 2577 alfabetisk ordnede ordsprog i samlingens hoveddel, der kan dateres til mellem 1585 og 1611, og 284 i tilsyneladende principløs rækkefølge i et tillæg fra vistnok 1549. I begge afdelinger indgår adskillige kommentarer, heraf en del på latin. Den danske sprogform har et tydeligt nørrejysk præg.

Rostgaard-samlingen, der foruden ordsprog indeholder mange talemåder som fx *Haffuer icke salt till et eg*, er bemærkelsesværdig ved den rigelige repræsentation af wellerismer, dvs. ordsprog af typen *Penge wil der til sagd' Manden hand bød Faddere*; de forekommer også hos Peder Låle, fx *Jeg kener wel karssæ sadhe bondhen han aadh skarntywæ*, men kun i 9 tilfælde. Nyt i Rostgaard-samlingen er ordsprog i form af sætningsemner, dvs. med et eller flere grammatiske led udeladt, fx *Smaa Børn smaa Sorge, Store Børn store Sorge*. Blandt samlingens kilder er med sikkerhed Christiern Pedersens udgave af Peder Låle, hvorfra 695 ordsprog og nogle af kommentarerne er hentet, men kildeforholdene er i øvrigt ikke nøjere klarlagt.

Den anden tekst i *DgO II* er ikke en egentlig ordsprogssamling. Kompilatoren, Poul Enevoldsen (1557-1643), der i godt 57 år var sognepræst i Gamtofte på Fyn, kalder selv sit arbejde for *Farrago*, dvs. blandfoder; blandingen består af mindeværdige bedrifter, maksimer og ordsprog der kan sættes i forbindelse med tallene fra 1 til 10. Disse »aritmologiske« materialer, der afspejler gängse spekulationer i renæssancen, fylder håndskriftet Thott

1509, 4°, dateret 1607. Afhandlingen er skrevet på latin, men i den indgår også hjemligt folkloristisk materiale på dansk, herunder ordsprog, hvoraf en del tidligst er kendt fra denne kilde. Rasmus Nyerup er den første der omtaler *Farrago* (1807), og Christian Molbech har benyttet håndskriftet i sine *Danske Ordsprog* (1850), men E. Mau (1879) har tilsyneladende ikke andre ordsprog fra *Farrago* end de få der findes hos Molbech.

Poul Enevoldsens *Farrago* har ikke været udgivet før. DgO optrykker dog ikke hele håndskriftet; udgivelsen er begrænset til Enevoldsens fortale på latin ledsaget af en oversættelse til dansk (af Erik Petersen) samt al tekst på dansk eller tysk; latinsk tekst medtages kun når den indgår i en syntaktisk sammenhæng med passager på dansk eller tysk. Det giver i alt 1110 numre, men adskillige heraf er ikke ordsprog, fx (til tallet 2) *Huercken gæe eller gabe*, (til tallet 7) *Siu ord talede Christus paa Kaarsit*; andet er gåder, de tidligst optegnede i dansk, fx *En federløss fogel (nix) satte sig paa it bladløst træ Oc der kom en mundløss moder (sol) oc fortæret den Federløss vogel*, hvor de forklarende ord er på latin (nix »sne«).

DgO V (308 sider, 1981) er udgivet af Iver Kjær. Dette store bind indeholder i faksimile en lærebog som på Joachim Moltkes forlag blev trykt hos Melchior Martzan i København 1633, nemlig Daniel Matras: *Proverbes, sentences et mots dorez .. Frantzøske, Danske, Italianiske oc Tydske Ordsprock oc Sententzer*. På flere måder er denne samling ejendommelig: den er flersproget (polyglot), kompileret af en franskmand og beregnet på at bibringe de adelige elever ved det ridderlige akademi i Sorø et passende forråd af kurante ordsprog og talemåder til brug i den europæiske elegante verden – altså nok en skolebog som Peder Låle, hvor de danske ordsprog skulle støtte tilegnelsen af de udenlandske, men møntet på en højere og snævrere socialgruppe. *Proverbes* er desuden den første danske ordsprogssamling, der er inddelt efter emner. Den kendes nu kun i trykket fra 1633, hvoraf 11 eksemplarer er bevaret; en formodet ny udgave fra 1643 er en »ghost edition« – de 180 eksemplarer som Ingrid Ilsøe har konstateret i Joachim Moltkes inventarium af 1666 (Nordisk Tidsskrift for Bok- og Biblioteksväsen 1978) må ifølge Iver Kjær være et restoplæg fra 1633.

Daniel Matras, der var født i Vendôme 1597 eller 1598, blev straks ved oprettelsen af akademiet i Sorø 1623 ansat der som professor i fransk og italiensk (den første i Danmark) og gjorde tjeneste til 1665, da akademiet blev lukket; som gift, men barnløs pensionist opholdt han sig vistnok endnu 1680 i Sorø, men boede ved sin død 1689 i Fredericia – antagelig var han huguenot. Hvordan de ansættende myndigheder oprindelig kom i forbindelse med Matras ved man ikke; han havde ingen akademisk grad og da han ved kaldelsen opholdt sig i Italien, vel sagtens som hovmester for en ung adelsmand, tiltrådte han først professoratet 1624. Til brug for eleverne i Sorø skrev Matras foruden *Proverbes* bl.a. et *Compendium Gallicæ et Italicæ Grammaticæ* (1625, på latin), en emneinddelt fransk-dansk ordbog *Le Petit Dictionnaire François-Danois. Et lidet Frantzøskt oc Dansk Dictionarium* (1628) og en firesproget, ligeledes emnegrupperet ordbog, *Nomenclature Française, Allemande, Italienne et Danoise* (1643, muligvis allerede 1631).

Ved akademiet i Sorø har Daniel Matras blandt de borgerlige elever i årene 1623-29 kunnet møde den Iver Hansen som senere kompilerede en dansk ordsprogssamling (*Herr Iver i Boeslundes ordsprog*, DgO VI); fremdeles den ældre Ludvig Pouch, der i 1625 opholdt sig ved akademiet, og som har vist sig at være autor til ordsprogssamlingen *Problemata et Proverbia moralia* (1611, optrykt 1624; udgives som DgO IV).

Disse *Problemata* er sandsynligvis kilde (og den eneste hidtil kendte skriftlige kilde) til de danske ordsprog i Matras' *Proverbes*. Nogle få, men særprægede ordsprog må, antagelig gennem et tabt mellemed med excerpter, gå tilbage til Rostgaard-samlingen (DgO II). Anlægget som polyglot samling har til forbillende en tosproget kompilation af Matras' næsten-navne, franskmanden Daniel Martin: *Frantzösische vnd Teutsche Sprichwörter* (2. udg., Strasbourg 1627), hvorfra også de fleste franske og tyske ordsprog er hentet. De italienske er

hovedsagelig lånt fra Orlando Pescetti: *Proverbi Italiani*, i en af udgaverne mellem 1598 og 1629.

Matras har overtaget mange af Martins emnegrupper, men har udrenset det uhøviske stof (talemåder som *Le pisserey encor sur la fosse*). Udgangspunktet for Matras er normalt et fransk idiom; i nogle tilfælde har han ikke kendt et tilsvarende dansk, og han nøjes da med en direkte oversættelse eller en forklaring, som når *Faire d'une mousche un elephant* omskrives til *At gjøre stort afflidet* (først fra Matthias Moths ordbog omkring 1700 kender vi den danske talemåde »at gøre en myg til en elefant«) – eller han giver undertiden helt op. Men som oftest bestræber han sig på at bringe et ægte dansk, italiensk og tysk udtryk af samme meningsindhold som det franske, fx modsvares *Vendre ses coquilles à ceux qui reviennent de Saint Michel* af dansk *Hand vil selge Bagerbørn Huedebrød*, italiensk *Vendere il sol di luglio*, og tysk *Er will dem Fischer Fisch verkauffen*¹; her er den danske vending det ældste belæg på denne talemåde og kan – som adskillige andre – være citeret efter mundtlig tradition. I alt bringer Matras 1117 danske ordsprog og talemåder; de tekstkritiske bemærkninger i DgO gælder kun disse.

Daniel Matras' *Proverbes* har ikke spillet nogen synderlig rolle for eftertiden. Om Peder Syv har hentet noget fra Matras er uvist, og hverken Molbech eller Mau har benyttet denne samling, der dog er ældste kilde til en række udbredte danske talemåder. Først T. Vogel-Jørgensen gør behørig brug af den i sine *Bevingede Ord* (1940, 5. udg. 1963).

I *DgO VI* (177 sider, 1980), der er udgivet af John Kousgård Sørensen, indgår 6 mindre ordsprogssamlinger fra det 17. århundrede. Den første er en *ABC. Aff Verdslige Ordsprock*, der udgør et afsnit af en bog af Jens Søffrensøn Nørnissom: *En liden Tids-fordriff* (1657, 2. udg. 1662). Forfatteren er kendt som popularisator og har bl.a. skrevet det fædrelandshistoriske kompendium *En kort dansk Krønike* (1645), hvoraf der kendes fem senere udgaver, den sidste fra 1756. De 189 alfabetisk ordnede numre i Nørnissoms samling er alle egentlige ordsprog (ikke talemåder etc.).

Den anden samling i DgO VI er de sagnomspundne *Olelais fraser*. De overleverede 4 tekster falder i to grupper, hvis oprindelse kan lokaliseres til henholdsvis Viborgeggen og Ribe; hovedrepræsentanterne er et håndskrift Rostgaard 273, 4° fra anden halvdel af århundredet og en ganske lille bog, trykt hos Phoenixberg 1729 eller senere, der kun er bevaret i ét eksemplar. I den første gruppe kan der ikke øjnes noget system, i den anden er rækkefølgen alfabetisk. DgO publicerer de to hovedtekster samt varianter og plusstof fra de andre to, tilsammen 446 numre.

Olelais fraser minder om Peder Låle ved at være en samling af latinske sentenser og fraser med dansk gengivelse, for en del i ordsprogsform, fx *Homo homini lupus. Frende er Frende værst Sagde reffuen om dj røde hunde*. Men det særlige ved Olelais fraser er at de er til »At bruge for Galskab; Men ikke for Alvor«. De latinske udtryk, herunder klassikercitater, gengives i et lavere stillag, som fx *Ira amantium amoris est redintegratio ... Nar kattene bides, gjør de Kieldlinger* (jf. høreren Qvintus i Blichers novelle *Juleferierne*) – og jævnlig får de en drejning over mod det platte eller obskøne, som *Aliud tibi agendum erit. Jeg skall fly dig een anden røff at tude udj*, og *Noli me tangere. Krøgl ey mit Forklæde; men vel mine Patter*; eller (hvad der ikke er berørt i indledningen) viddet ytrer sig i »undersættelser«, rene brandere som *Circumcirca, En Slibesteen* (den løber jo rundt!) eller *Tempus edax rerum, Det er Spiise-Tiid*.

¹ Det italienske udtryk »at sælge julisolen« forekommer endnu ved siden af *portare nottole ad Atene*, der svarer til det gængse tyske *Eulen nach Athen tragen*. På fransk siges i dag *porter de l'eau à la rivière, mens à qui vendez-vous vos coquilles?* nærmest svarer til »den må De længere ud på landet med«.

Meget tyder på at Olelais fraser er blevet til i et jysk latinskolemiljø omkring midten af 1600-årene. Kompilatorens navn, Olelai eller Ole Lade, der tidligst nævnes 1678, kan være fingeret. To af fraserne har Peder Syv citeret 1688, men ellers har kun Mau hentet noget derfra.

Det største stykke i DgO VI er *Herr Iver i Boeslundes ordsprog*, også kaldet *Phrases Rusticae*. Iver Hansen (1609-84) var sognepræst i Boeslunde ved Korsør, hvor han efter 1652 nedskrev en samling af nær ved 2200 danske ordsprog, ordnet i grupper efter første bogstav, men ikke finalfabetiseret; hans arbejds eksemplar er bevaret som håndskriftet Rostgaard 162, fol. Af hans kilder er den eneste iøjnefaldende Skonnings udgave af Peder Låle (1626).

I håndskriftet Rostgaard 48, 8° har Peder Syv samlet en efterslæt til sine to trykte bind ordsprog (1682-88), suppleringer der synes beregnet på et nyt, tredje bind; det seneste daterede notat er fra 1696. Indholdet er broget, fra egentlige ordsprog over talemåder og prægnante replikker til ejendommelige gloser. Alt er skrevet med Syvs egen hånd undtagen et mindre afsnit med overskriften *Jydsche ordsproger in originali*, som derfor er trykt som en særlig tekst i DgO VI, mens Syvs eget materiale er samlet under titlen *Paralipomena ex Proverbiis*. Det førstnævnte afsnit, der tidligere er udgivet af H. Grüner-Nielsen (Sprog og Kultur X, 1941), er ejendommeligt ved at omkring en tredjedel af de 97 numre er på vestjysk dialekt, fx *A vil smigre for e mand, te a kommer paa e land*. I Syvs egenhændige samling på 619 numre indgår foruden danske også en del fremmedsprogede udtryk, bl.a. på engelsk, fx *A dry cough is the trumpeter of death*. Syv har tilføjet mange kommentarer og kildehenvisninger der vidner om hans kendskab til ældre dansk litteratur og hans internationale orientering.

Det sidste stykke i DgO VI er 136 ordsprog på dansk som indgår i en kompilation af Odense-rektoren Thomas Broder Bircherod (1661-1731). Den er afskrevet i et brev fra sønnen, landsdommer Jacob Bircherod til Hans Gram ca. 1735 og er bevaret i håndskriftet GkS 2392 ab, 4°. Bircherods ordsprog er delt op efter de ideer de udtrykker, og grupperne er forsynet med overskrifter på latin, til dels i sætningsform, som *Quisque suum sentit incommodum*; de mange klassikerparalleller er udeladt af DgO. Ved to af ordsprogene på dansk noterer Bircherod arabisk som kilde.

Hermed er det udkomne af DgO præsenteret. Hvornår DgO III (Ribekredsens ordsprogsamlinger, ved Iver Kjær) og IV (*Problemata* 1611, ved John Kousgaard Sørensen) vil foreligge er endnu ikke oplyst; næste udgivelse (1983) bliver første halvbind af DgO VII med Peder Syvs *Aldmindelige Danske Ordsproge* (1682-88) i faksimile. Endelig er DgO VIII, et dobbeltbind med de uundværlige registre, under forberedelse ved *Jytte Houkjær*.

Den ovenstående præsentation af DgO er i alt væsentligt et sammentrængt referat af udgivernes grundige introduktioner. Skønt anmelderen ikke er specialist i ordsprogsforskning, skal der til afslutning forsøges en kritisk vurdering af udgaven.

En filologisk tekstudgivelse kræver nøjagtighed ud i de mindste detaljer. Da faksimilerede tekster eo ipso opfylder dette krav, er det på transskriptionen af håndskriftmaterialet at prøven skal bestå. Uden adgang til dette materiale nødes anmelderen imidlertid til at slutte indirekte, ud fra eventuelle trykfejl og lapsus i introduktionerne, omhuen ved citering og udførelsen af det tekstkritiske apparat.

Trykfejl i dansk tekst er meget få, fx *originalitetssøgende* med 3 s'er (V 293) og *sindrige* for *sindige* (eller omvendt? VI 10, to steder); at Christian 2. var »konge til 1533« (II 19) kan være trykfejl eller lapsus. Forholdsvis flere uagtsomhedsfejl optræder i tekst på et fremmed sprog, navnlig latin, fx *omnio* for *omnino* (II 133), *occassionem* (II 137; citeret som *occasionem* II 129); på italiensk *conosciento* for *conosciuto* (V 301, sml. faksimile V 4). Desværre synes nogle af fejlene at måtte bero på en vis ufølsomhed over for det latinske sprog; skulle der være tale

om skrivefejl i forlægget, har udgiveren i det mindste forsømt at gardere sig ved at gøre opmærksom på forholdet. Således studser man over sætningen *Lucinia deest cantio* (II 44 og 110); det er muligt at forlægget skriver c for sc, men kasus må være dativ, altså *Lusciniæ deest cantio* (en omskrivning af Plautus' Bacchides 38 *lusciniolæ defuerit cantio*; jf. Hans Walther: *Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters*, nr. 14120 a). Mening i *Cur tamen hos tu Euasisse putes, quos dirj conscia facti. Mens habet attonitas et surdo verbere cædit?* (II 166) får man kun ved at stryge punktummet og rette *attonitas* til *attonitos* (citat af Juvenals 13. satire, vers 192-94). Og man tror ikke sine egne øjne når man i Christian 4.s bestallingsbrev for Matras, der citeres in extenso efter brevbogen (V 280), læser at »wi ... antage och bestille Oss Elschelige Daniel Matras for en professorus Lingvarus Gallicæ & Italicæ« – det har da også ved anmelderens eftersyn i brevbogen vist sig at der skal læses *professore Lingvarum*.

Skønt sådanne inadvartenser uvilkårligt vækker en vis mistro, ville det være aldeles ubilligt at udstrække denne skepsis til udgaven som helhed; alt tyder på at det kun er i latinsk tekst (uden for Peder Låle), at påfaldende skønhedspletter optræder, og som udgaven er tilrettelagt, er de latinske passager af afgjort underordnet betydning. Havde tekstkritikken også uden for Peder Låle været forpligtet over for det latinske islet ville udgiverens opmærksomhed nok være blevet skærpet. Nu er der om det tekstkritiske apparat til de danske ordsprog kun at sige at det efter alt at dømme er helt igennem nøjagtigt og loyalt.

En dækkende samlet definition af fænomenet ordsprog har forskerne ikke kunnet enes om, så lidt som grænserne mellem de »egentlige« (figurlige) ordsprog, sentenser og talemåder har kunnet drages skarpt (Iver Kjær i *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder XII*, 1967, sp. 673 f.). Og som det klart fremgår af de samlinger fra det 16. og 17. århundrede som publiceres i DgO, har flere af den tids kompilatorer heller ikke keret sig om slige sondringer, men tværtimod udvidet deres stof med almindelig fraseologi, særprægede gloser m.m. For teksthistoriens skyld er det derfor vigtigt at udgiverne af DgO har afholdt sig fra at sortere og redigere dette materiale. I de tilfælde hvor ordsprog og citater på latin principielt er forbigået (hos Poul Enevoldsen og Thomas Bircherod), havde det nok tilmed, under hensyn til kultursammenhængen, været rigtigere at indrømme dem den fornødne plads, for ved en fremtidig kommentering kan de meget vel vise sig betydningsfulde. Af illustrationen på bagpermen af DgO II, der viser en side af Enevoldsens *Farrago*, kan man fx se at det danske ordsprog *Der groer ganginde foed, der Suelter liggende Krage* (II 141, nr. 91) hører nøje sammen med det følgende latinske, som ikke er taget med i udgaven: *Pes gradiens crescit, Cornix sedendo famescit*; dette par genfindes næsten ligelydende hos Peder Låle (Ghemen nr. 778, Christiern Pedersen nr. 772).

Trods de anførte små forbehold må udgaven af *Danmarks gamle Ordsprog*, således som den foreligger indtil nu, karakteriseres som et fornemt arbejde. I deres præcise og velskrevne introduktioner har udgiverne ikke blot meddelt mange nye iagttagelser – en passant skal her blot som eksempel nævnes identifikationen (i DgO V 285 ff.) af en ældre Ludvig Pouch som ophavsmand til *Problemata et Proverbia moralia* (1611), ikke at forveksle med provinciallægen i Ribe, hvis ordsprogssamling fra 1660-61 vil blive udgivet i DgO III – men de har også peget på en række forskningsopgaver som udgaven (og dens registre!) er den nødvendige forudsætning for: først og fremmest en nøjere bestemmelse af de enkelte ordsprogssamlingers kilder, en komparativ analyse af Peder Låle-teksterne, og en undersøgelse af oversættelsesteknikken hos Daniel Matras. Man må håbe at Iver Kjær og John Kousgård Sørensen får tid og kræfter til at tage også disse opgaver op.

Allan Karker